

veolens a *Helodium blandowii*). Skutečně se podařilo - prakticky v období jednoho měsíce - vytvořit zcela nový podkladový materiál pro 26 druhů (9 játrovek, 16 mechů a jeden zástupce skupiny hle-víků). Materiál byl předložen zasedání "Bernské konvence" v Cambridge, kde byl spolu s obdobnými podklady pro houby a lišejníky přijat. Na zasedání Standing Committee (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats při Council of Europe, Strasbourg 8.-11.1991) prošel pouze návrh bryologů, zatímco návrh mykologický a lichenologický byl odsunut na další zasedání. Prakticky to znamená, že země, které přistoupily k "Bernské konvenci", musí automaticky považovat ty druhy z uvedených 26, které se vyskytují na jejich území, za chráněné. Pro informaci z Československa je to 9 druhů (*Mannia triandra*, *Scapania massalongoi*, *Buxbaumia viridis*, *Dicranum viride*, *Drepanocladus vernicosus*, *Orthotrichum rogeri*, *Pyramidula tetragona* a konečně *Notothylias orbicularis* a *Meesia longiseta* - poslední dva dnes pravděpodobně vyhynulé); Československo však prozatím k "Bernské konvenci" nepřistoupilo.

Před řešením dalších úkolů bylo třeba shrnout, co je dosud známo v evropských zemích o problematice ohrožených druhů mechorostů (opět pro informaci: Československo patří k těm několika zemím Evropy, které dosud nemají celostátní červený seznam ohrožených mechorostů, i když existuje hrubý podkladový materiál), bylo třeba upravit kritéria stupňů ohrožení (kritéria IUCN odpovídají spíše populacím cévnatých rostlin či živočichů) aj. V současné době je prakticky hotov seznam evropských bryologů, zabyvající se problematikou ohrožení mechorostů, byl připraven návrh červeného seznamu játrovek Evropy a podkladový materiál k červenému seznamu ohrožených mechů Evropy (oba seznamy, samozřejmě v první verzi, která bude dána k diskusi co nejširšímu okruhu bryologů, budou dpracovány na schůzce na jaře 1992). V časopise "The Bryological Times" byl otevřen sloupec "Bryophyte Conservation", který redigují T.Hallingbäck a E.Ürmi, na rok 1994 je plánována konference, která se má uskutečnit v Curychu.

Jiří Vaňa

PŮVOD A VYUŽITÍ SLOVA MECH

Slovo mech zní překrásně česky, nicméně o jeho českém původu lze pochybovat. Pomineme-li řecký výraz bryon, kterým Plinius (24-79 n.l.) a staří Řekové označovali všechny houby, řasy, lišejníky a mechy, je nejznámější latinské označení muscus. Prázkladem latinského muscus bude pravděpodobně indoevropský kořen odkazující na vodu, močál aj. V obměnách ho můžeme vystopovat např. u zeměpisných jmen řek, a to jak *mos- (např. Maas, příbuzné je rovněž jméno Mosel), tak i *mor-/ *mar- (odtud germanský základ *Maros - viz. např. Morava a Marica) nebo *moin/*mein (viz např. Main a Minsk). Odtud se pak odvozují i slovanské zaklady *mosky (Moskva - cf. rovněž slovensky mozga = louže) či *mez-ěti = vlhnout, tlít, ubývat (např. Mže, Mišen).

Když si povšimneme, jak mechy nazývají národy nám blíže i vzdálenější, vidíme až napadnou podobnost. Ta je pochopitelně nejvýraznější ve slovanských jazycích: např. ve slovenštině slyšíme podobný výraz mach (plural machi), polštině a ruštině moch (mchi), bulharštině mch (s hrdelním zvukem mezi hláskami - píše se tam tvrdý znak, plural mchove) nebo v srbochorvatštině mah (mahovi). Avšak i v ostatních jazycích je značná podobnost: maďarsky moha (mohák), německy Moos (Moose), anglicky stejně jako švédsky moss (mosses), holandsky a dánsky mos. Rumuni piší

muschii, Italové muschi, Francouzi mousses, Španělé musgos, a tak bychom mohli pokračovat i dále. Zcela odlišné je to ale v jazycích nepatřících do indoevropské skupiny, např. tádžické ušnachoje. Proto ani Mosambik nemá s mechy nic společného, ač by se to na první pohled mohlo zdát - v místním jazyce afrického kmene totiž znamená "shluk, shromáždění".

U jätrovek je naopak patrná vazba na odborný termín a jeho přímý překlad do národního jazyka. Jätrovky - Hepaticae se etymologicky odvozují od řeckého hepar = játra. Při maďarském mājmoňák si bezděky vzpomeneme na "májky" neboli jätrové pašťiky, slovensky pečeňovky, ruský pečeňočník, srbochorvatský jätrenjače nebo mahovi jätrenjari, německy Lebermoose, polsky watrowowce, bulharsky černodrobni mchove. Vědecký original nejvíce slyšíme v italském epatiche nebo ještě spíše v rumunském hepaticele.

A kdy se objevuje české slovo mech jako odborný termín a v jakém smyslu? Křišťan z Prachatic (1368-1439) napsal latinsky "Inspicit Erbarius reuerendi Magistri Christiani" a jeho nejstarší opis je z roku 1416. Dílo je sice psáno latinsky, ale je doplněno v textu českými a na okraji německými názvy rostlin. Mimo jiné je zde uvedena rostlina Epatica - pravděpodobně jätrovka Marchantia polymorpha a mech, zpravidla považovaný za ploník.

Zvláště důležité je dílo Adama Zalužanského ze Zalužan z r. 1592 "Methodi Herbariae Libri teres". V knize druhé v kapitole III. De Muscis je odborně použito slovo mech. Celá kapitola je typickou ukázkou toho, jak se tehdejší botanika a současně i lid nebotanický dívali na mech: mechem zvou všechny drobné rostliny, a to i ty, které mechem nejsou, zejména lišejníky, řasy a dokonce i drobné rostliny cévnaté. Zalužanský v úvodní definici kapitoly o meších připsuje české názvy mech, okřehky a řasa. K tomu uvádí např. mech zemský (Lycopodium), mech korálový a lišejníky. Řasy nazývá vodní mech. Zalužanský však oddělil houby; na konci kapitoly II. poznamenává: "Et fungus hactenus, sequiter muscus", tj. "Houby až dotud, následují mechy".

Od botanického pojmenování mech - muscus je odvozena řada dalších, v jiných oborech používaných buď odborných nebo mnohdy jen lidových názvů. V zoologii např. známe řád mechovky - Bryozoa (odvozeno z řečtiny). Obvyklejší jsou zlidovělá nebo jen polo-odborná označení v různých "herbářích" léčivých rostlin. Ještě dnes najdeme označení islandský mech, což je ve skutečnosti lišejník puklěřka islandská (*Cetraria islandica*). Toto označení přetrvává ze 16. století a pochází z němčiny - Isländische Moos. Podobně i německé označení lišejníku větvičnik slivový (*Evernia prunastri*) - Eichenmoos (zde je zajímavý i posun substrátové dřeviny ve jméne; navíc původní Preslovo jméno bylo větvičnik trnkový). Dnes je již méně známé jméno irský mech. Český název opět pochází z německého Irländische Moos, jak byl používán ještě v době poslední války v některých herbářích (J. Jirásek - Naši Přírodou, 1941) pro ruduchovitou řasu puchratku kadeřavou (*Chondrus crispus*).

Velmi zajímavé pátrání nám poskytuje geografie, neboť "mechový kořínek" v zeměpisných názvech zase není tak zcela vzácný, jak by se na první pohled zdálo. Především jde o jména místní: nejen Mechová u Chebu a Mchov u Tachova, ale také Mešnice u Pelhřimova, Mešno u Rokycan, Mšeno n. Nisou a Mšeno u Roudnice. Ve všech případech je "mechový" původ jasný: staročesky mšec je zdrobnělina mechu tedy "malý mech, mešik", staročeská přípona -en znamená mechový, mechem pokrytý, tedy v původním smyslu slova omšely (viz Bryonora 2: 7). Starší výklad, že jde o pasivum od valašského mšit = "mechem vycpávati skuliny mezi trámy dřevěné chalupy" je mylný. V mnoha případech je jméno obce odvozeno od jména kopce:

Machnin u Liberce a Machnatec u Vyššího Brodu - zde je kořenem staročeské adjektivum machnatý. Naproti tomu Machov u Broumova, Machová u Zlína, Machovice u Českého Krumlova, Mochov u Čelákovic aj. nemají s mechem nic společného, neboť jsou odvozené z osobních jmen: v prvním případě je základem Mach = lichotná zkratka Matěje, ve druhém případě Moch = lichotná zkratka Mojmira nebo Modliboha. Patrně častěji jsou odvozená od mechu jména kopců: v českých zemích např. Mechnáč (Machnác) u Letohradu nebo Mechovina v Krkonoších (německy Mooshübe). Někdy ale není spojitost mezi českým a německým jménem: např. Moosebruch = Rejviz. Hojně jsou však hlavně na Slovensku: Machy (Skorušinské vrchy), Mechy (Oravské Beskydy), Machovňa (Povážský Inovec), Machnác (Biele Karpaty, Strážovské vrchy) aj. V Nizkých Tatrách najdeme dolinu Machnaté. Rovněž slovenská jména obcí odkazují na "mechový" původ: Omšenie u Trenčína a Mihyska (česky Mech) u Moldavy n. Bodvou. Sem snad lze zařadit i železniční stanici Chvatimech mezi Breznom a Podbrezovou; zde je navíc zajímavé, že je zastávka pojmenovaná nikoliv podle obce, ale podle kopce. Patrně ojediněle je zatím jméno ulice Mechová v Plzni-Bolevo.

Miloslav Vondráček (doplnil Jiří Liška)

POZNÁMKA K ČLÁNKU A. KUBINSKÉ "CHRÁNĚNÉ DRUHY MACHORASTOV"

Je jistě velkým úspěchem, že i mechorosty a lišejníky se postupně dostávají mezi chráněné druhy rostlin. Před léty jsem například navrhol chránit lišejník *Cladonia alpestris*, který se místy hojně sbíral na vázání věnců. Návrh tehdy neprošel. Dnes mám v ruce obsáhlý červený seznam ohrožených druhů mechů. Zpracován byl na základě rozpisu publikovaných lokalit a podle vlastních zkušeností za více než půl století: mechy jsem totiž začal pilně sbírat v roce 1932 a sbírám dodnes. Na základě zmíněného rukopisu připojuji jen několik poznámek k článku A. Kubinské (Bryonora 6: 4).

Brachythecium vanekei - je v Tatrách dosti hojným druhem a nedomnívám se, že by byl nějakým způsobem ohrožen. Na druhé straně je to jeden z mála karpatských (tatranských) endemitů.

Calliergon trifarium - sám jsem jej nikdy na Slovensku nesbíral, ačkoliv jsem po něm intenzivně pátral. Patří k nejvzácnějším mechům Slovenska.

Cinclidotus aquaticus není na Slovensku nijak vzácný, na lokalitě se většinou objevuje masově.

Drepanocladus lycopodioides - zda tento druh na Slovensku roste nebo nikoliv jsme vedli s J. Šmardou dlouhý spor. Po jeho smrti jsem revidoval všechny dostupné Šmardovy a Borosovy sběry a zjistil, že jde všude o mylné určení. Proto jsem se domníval, že na Slovensku neroste (z Čech jej znám jen z Vrbky u Budyně n.O.). Při revizi herbarového materiálu druhu *Scorpidium scorpioides* (BP, Šmardův sběr je z roku 1954) byl nedávno zjištěn z lokality Plavecký Štvrtok (Soldán). Zaměňován bývá za druhy *Drepanocladus revolvens*, *D. sendtneri* nebo *Scorpidium scorpioides*.

Pterygoneurum smarceanum - tento druh vůbec neexistuje. Byl popsán na základě směsi *Phascum cuspidatum* a *Pterygoneurum subsessile* a proto je nutno jej vyškrtnout ze seznamu mechů vůbec.

Pokud jde o ceny, je to věc osobního názoru, kdy a proč za nějaký mech zaplatit značně vysoké částky, zda za jedince nebo za jak veliký doklad složený z mnoha jedinců?

Zdeněk Pilous